

KÁNTOR LAJOS

Ihlet és korrekció

AVAGY: A NEMZETTUDAT KARBANTARTÁSA

Besárgult újságkivágás 1982-ből, egy még sárgább, már barnuló lapú, negyven évvel korábbi, brosúra-szerű könyvben. József Attila: *Költészet és nemzet*. És Bata Imre olvasónaplója róla a *Népszabadság*ból: „Szállóige lett ítéletéből: a nemzet közös ihlet. A szállóigék elkopnak, közhellyé szürkülnek. De mintha napjainkban érdemes volna a kijelentést eredeti elevenségében fölfogni! A nemzeti közakarat, mint alkotásra való készség, a valóság alakítása a közös ihletben, ez talán fölkapni késztetni fejünket.”

Mintha érdemes volna a kijelentést – az ezredvégen – eredeti elevenségében megközelíteni, fölfogni. Nem kevésbé figyelve a korrekciókra.

Biztató (régről?) a politikai szférából (1988. február 13.)

Ezen a napon, hétvégi számában közölte a Magyar Nemzet Szokai Imre és Tabajdi Csaba tanulmányát: Mai politikánk és a nemzeti kérdés. Innen, Erdélyből ma sem tudom felmérni, hogyan hathatott Budapesten és vidéken a tézisek s a hozzájuk fűzött magyarázatok, elképzelések közzététele. Nálunk azokban az időkben mondhatni mindenki a Panorámán (a tévé külpolitikai műsorán) csüggött, rátapasztotta fülét a rádióra (főként a Szabad Európára, de a Kossuthra is) – boldog lehetett, aki friss írott szóhoz jutott odaatról. Én a szerencsések közé sorolhattam magam, s így Tabajdiék szövegét is kevéssel a megjelenése után olvashattam.

Kíváncsian találkozom most újra az akkor félhivatalosnak tekintett, ám így is reményeket ébresztő közleménnyel. Ha ma kellene minősítenem, azt mondanám: alapvetően pontosak voltak a megállapításai – a jelzőket s a túl szemérmes kollektív önkritikát (például: „Levonta a régebbi időszakok bizonyos visszafogottságának tanulságait”) a párt (MSZMP) és a kormányzat számájára lehetett írni. A nyitás szándéka kétségbevonhatatlannak tűnt. De hogy döntően nem változtak – és nem is oldódtak meg – a kérdések, azt néhány jellemzőnek vélt kiemeléssel bizonyítani lehet. Úgy, ahogy felvetésük sorrendjében kijegyeztem őket:

„Az egészséges, távlatos magyarságtudat kialakítása a cél.”

„...növekszik az a társadalmi igény, hogy az intézmények, az egyesületek, egyes személyek közvetlenül vállaljanak részt a »magyar-magyar« kapcsolatokban és – szélesebb összefüggésben – a Duna-völgyi népek együttműködésében.”

„...ma még túl sok az érzelmi elfogultság, a jogos-jogtalan indulat; sokak cselekvését nem a megfontolt értelem határozza meg.”

„Mindent meg kell tenni [a mindenkori magyar politikának], hogy a nemzeti múlt, a magyar kultúra és szellemiség hordozói ne választódjanak le a magyarság egészéről.”

„Hazánkban pedig némelyek úgy vetik fel a kérdést: mi indokolja az itt élő nemzetiségek iránti megkülönböztetett figyelmet, a szinte »kivételezett« jogi helyzetet?”

„Az államalkotó többségi nemzet olyan pótlólagos, kiegészítő eszközökkel gazdagodik nemzetiségei által, amelyek más országokkal a politikai, a gazdasági, a kulturális kapcsolatépítés, a kölcsönös szőértés fontos hordozói lesznek.”

„Különösen fontos, hogy szomszédainkkal megteremtsük a közös biztonságot, hogy egyik nép fejlődését se zavarja a vélt vagy valós fenyegetettség érzése.”

„...rendkívül nagy szükség lenne magasabb színvonalú vitakultúrára a Duna völgyében, lényegesen nagyobb türelemre egymás sajátosságai iránt, vagyis: kölcsönös megértésre.”

„A szomszédos országokban élő magyarok szerintünk hármas kötődésben élnek. Először is a magyar nemzetiség egészében, sorsában szervesen kötődik az államalkotó többség országépítő munkájának sikeréhez; hiszen ez meghatározza egyéni és közösségi boldogulását. [...] Az egyént ugyanakkor természetesen erős érzelmi szálak – a közös múlt, kultúra és a nyelv tényezői – fűzik saját nemzetiségéhez. A magyar nemzetiség iránti egyéni elkötelezettség egyben átvezető kapocs a harmadik kötődéshez, a magyar nemzethez való tartozáshoz.”

„A kivándorlás, az áttelepülés más országokba nem nyújthat megoldást egész közösségeknek – még ha az egyes emberek esetenként rá is kényszerülnek. [...] Személyes fenyegetettség, belső emberi válság vagy más nyomós ok indokolhatja ugyan az egyén döntését az ország végleges vagy átmeneti elhagyására, ami azonban változó körülmények esetén nem zárhatja ki a szülőföldre való későbbi visszatérést sem.”

„Különösen fontos, hogy a nemzeti kisebbséget ne ragadja el a magára hagyottság, a reménytelenség, a jövőhiány sötét érzése, hanem mindenkor maga mögött érezze az anyanemzetet, érezze annak törődését és gondoskodását.”

„Megengedhetetlen és nagy károkat okoz, ha a magyar nemzetiség ügyét egyes személyek, szervezetek taktikai megfontolásoknak, túlzott önérvényesítési törekvéseiknek rendelik alá.”

„Sértésre ne sértéssel, nacionalizmusra ne nacionalizmussal válaszoljunk. Ehhez is önbecsülésen alapuló, korszerű nemzettudatra van szükség. Vagyis nemzet-tudatunk »karbantartása« és a határozott, kulturált kiállás a magyar kisebbség mellett egymást nem keresztezik, hanem ellenkezőleg: egymást kölcsönösen föltételezik.”

Most, meghaladva a régebbi kereteket, erről a „karbantartásról” kell beszélnünk, ennek lehetőségei, módozatai ugyanis (részben) másképp mutatkoznak ma, mint 1988 februárjában.

Erdélyből nézve (1996 augusztusában)

Pozitív vagy negatív irányú elmozdulások egész sorát kell figyelembe vennünk, fél évtizeddel az ezredforduló előtt, ha az idézett megállapításokat időszerűen próbáljuk értelmezni, s ahol szükséges, helyesbíteni, mindenekelőtt erdélyi nézőpontból. (Az ember nem bújhat ki a bőréből, bármennyire igyekezzék is „objektívnek” maradni.) Az intézményesülés – intézmények, egyesületek megjelenése, újjáalakulása – egyes személyek hangsúlyozott – néha túlhangsúlyozott! – szerepvállalása a magyar kisebbségek (nemzetrészek) ügyében, a nemzettudat alakításában bizonyos fokig új helyzetet teremtett, anélkül persze, hogy a megoldáshoz lényegesen közelebb jutottunk volna. De tulajdonképpen a megoldásról nem is lehet beszélni (ilyet csak a szocializmus utópiákat hirdető teoretikusai és különböző – kemény, puha – diktatúrákat létrehozó vezető politikusai állítottak); csak folyamat van, és ennek iránya is változó. Nem e sorok írójának feladata minősíteni a Határon Túli Magyarok Hivatalának vagy a Magyarok Világszövetségének kilencvenes évekbeli tevékenységét; e cikk kereteibe nem fér bele az eddigieknél jóval nagyobb figyelmet és több támogatást érdemlő Anyanyelvi Konferencia (ugyancsak hivatalos, „másik” nevén: a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) munkájának számbavétele sem, jóllehet utóbbiért társelnöki minőségemben meg kell osztanom a felelősséget budapesti, kassai, lundi és egyesült államokbeli kollégáimmal. Még csak a fontosabb akciók értékelését sem vállalhatom ezúttal határokon belül és kívül. Az viszont bizonyos, hogy az RMDSZ, az egyházak és a sajtó szerepe romániai viszonylatban az 1989. utáni történelemben nem hagyható figyelmen kívül, amikor a magyarság nemzettudatának karbantartásáról szólnunk.

És itt már a legeslegújabb konkrétumokhoz érkezünk. A romániai helyhatósági választások felemás eredményeihez, egyes független polgármester-jelöltek győzelméhez az RMDSZ-jelölttel szemben. A Magyarok IV. Világtalálkozójához és az ezt követő sajtóvitákhoz (amelyek Erdélyben is bántóan éles, a közvéleményt megzavaró hangnembe fordultak – az exkommunikáció határáig). A magyar kormány és egyes (határon túli) magyar kisebbségi szervezetek vezetőinek nézetkülönbségeit feloldani hivatott magyar–magyar „csúcstalálkozóhoz”, amely aztán a „magyar–magyarozás” (Copyright: Magyar Hírlap), egy újabb magyarellenes hullám szlovák és román sajtókampányához vezetett. (Megjegyzendő: a bukaresti ellenzéki hetilap, a 22 leköszölte a budapesti közleményt, hogy ezzel elejét vegye a hamis kommentároknak.) S a figyelemre igencsak méltó konkrétumok sorában aligha az utolsó helyen kell emlí-

tenünk azt a dicsérendően merész, az eddigi defenzív kisebbségi politizálással szakító kísérletet, hogy az RMDSZ saját jelöltet állít a romániai elnökválasztásra; Frunda György marosvásárhelyi szenátor jelölése nem szűnő belső-külső (RMDSZ-en belüli és román szélsőségesek által gyakorolt) bírálatokra, gyanakvásra és vádaskodásokra is alkalmat adott – de a többség–kisebbség viszony nálunk szokatlan értelmezésére is lehetőséget nyújt.

Csak a futólag sorolt események, tények ismeretében is a Magyar Nemzetből, a kiemelt tézisek hol élesebb fénybe kerülnek, hol más megvilágítást kapnak. Az érzelmi politizálás, az indulatok, a kölcsönös szóértés, a fenyegettség érzése, a vitakultúra színvonala (színvonaltalansága), a kivándorlás s a hazatérés (elmaradása), a reménytelenség, az érdekképviselőt kisajátítása s az önérvényesítés, a nacionalizmus értelmezése, a kettős-hármas kötődés – valamennyit érdemes volna külön megtárgyalni, újra vitatni, a legújabb politikai tanulságok (és nem kevésbé a kulturális tanulságok), köztük negatív tapasztalatok birtokában, illúziótlanul. Mégsem úgy – ahogy épp legnevesebb szónokaink beszédeiben történik, megállíthatatlanul –, hogy ezzel még többen kapjanak kedvet a szülőföld elhagyására.

Próbáljuk most tanúnak hívni az irodalmat.

Ismét Adyval

Nemzetstratégia, nemzettudat-karbantartás mérésére én visszanyúlnék legalább a századelőig. Ady Endre publicisztikájánál pontosabb mérőönt nemigen lehet találni. Ady igazán büszke magyar volt, ám sem önmagával, sem másokkal nem akarta elhíttetni, hogy minden jó, ami magyar (mert magyar!), és minden mást gyanakvással kell fogadni. A Nagyváradi Naplóban (1902. júl. 25.) „nem afféle nyári téma”-ként szállt vitába a magyar városok s a magyar kultúra kérdésében, a „Los von Budapest” fantazmával (Ady mondja így) s az új, „igazi” főváros keresőivel, Szeged önjelöltségével. Az érvei figyelemre méltóak: „Azokban a városokban látjuk az ígéretet valószínűnek, erősebbnek, hol a magyarságnak nagy harccal kellett magába olvasztania idegen elemeket. Arad, Nagyvárad, Pozsony, Kassa, Temesvár, Győr, Pécs és Miskolc inkább ígéretei a jövő kultúrájának, mint a palotás Szeged, mely pedig úgy kínálkozik, s melyet nagy lelkesedésünkben úgy szeretnénk megtenni valamikor nemzeti fővárossá.”

Trianon és Párizs közbeszólt, Ady jóslata ilyenformán legfeljebb félig válhatott be, de maga Budapest példája („beleraktunk mindent”) sem mond elent e nézőpontnak. Egyébként, vitába bonyolódva a Szeged és Vidékével, a Nagyváradi Napló ifjú munkatársa még egyértelműbbé tette (a váradi lap 1902. júl. 29-i számában) álláspontját: „Hogy mi lesz ezután voltaképpen – ki tudja? Hiszen jóformán még maga a magyar fajta sem tett le minden egzáment, mely kultúrképességét igazolja. Először a magyar társadalomnak, mely nincs,

kell megszületnie, s le kell számolni azzal a fél Ázsiával, amit magunkkal hoztunk, s még mindig őrzünk. [...] Mi [...], kik ha nem is vagyunk belebolondulva Nagyváradba, rendkívüli módon megbecsüljük e városban a kivételes öntudatot és készséget, mellyel várossá és modernné akar lenni – vágyva óhajtjuk, hogy Szeged mihamar igazolja magát, s akár elsőnek bizonyítsa be, hogy a magyarság és az európaiság nem olyan lehetetlen frigy, amilyen lehetetlennek kellett – sajnos – tartanunk eddig.” (Amikor viszont nemtelennek ítélt támadás érte a magyarságot, a magyar kultúrát, Ady Endrénél hevesebb védelmezője aligha akadt; gondoljunk csak az Octavian Gogának „levél helyett” küldött üzenetére, arra a kijelentésére, hogy a magyar nemzet shakespeare-i helyzetében sem cserélne lelkiismeretet vele, a rágalmazóval.)

Ha a nemzettudat karbantartásáról valaki Erdélyből szól, persze elsősorban a híres Imeretlen Korvin-kódex margójára (1905-ös) tételeit illik idéznie. Az 1896-ot és 896-ot, Pusztaszert emlegető írásnak az első fele „sírás és panaszkodás” (a kötetben való, 1911-es közlés szerint), a második „panaszkodás és hit”. Miért érdemes kitérni ezekre a részletekre? Azért, mert a „magyar napkirályt”, Korvin Mátyást megszólító szöveg második fele – Kompország szigorú elmarasztalása után – „sejtelemösvényeken” Erdélybe vezet, hogy rátaláljon egy európai magyarságra. („...léptem a Királyhágó erdőit tapossák, s nem érzem magam Julián barátnak, aki visszavágyik Nagy-Magyarországba. Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig, Transsylvania, Erdőelve, Szilágyságon túl. És ha nem nonsens, amit keresünk, akkor az innen korrespondált mindig a Nyugaton küszködve finomodó emberlélekkel.”) A példa-neveket (Bethlen Gábor, Rákóczi, Wesselényi, Mikes Kelemen, Apáczai, Szenci Molnár Albert, Kölcsey) mindenki ismeri, a gondolatmenetet elindító Mátyás királyét különösen.

Milyen furcsán, szinte hihetetlenül hangzik ma, Kolozsvárt olvasva újra, sokadszor, Adyt: „...próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.”

És mégis!

Korrektúra

Természetesen nem arra gondolok, hogy Ady Endrét kellene korigálni. Nemzettudatunkat azonban bizonyosan. Ha ugyanis komolyan vesszük a József Attila-i állítást – a nemzet közös ihlet –, akkor a nemzeten belüli közlekedésnek kétirányúnak kellene lennie. Az anyaországtól a leszakadt nemzetrészek felé – és fordítva ugyanígy. Akár újra is gondolva, hogy vajon nem túl könnyen, némileg felelőtlenül vesszük át, s használjuk egyre általánosabban az „anyaország” szót – miközben háttérbe szorul annak tudata, hogy Erdély az itt élő magyaroknak mindig anyaországa volt. (Ezt Adyval – és Bethlen Gáborral – érdemes újragondolni, korántsem a más nyelvet beszélő romániai, szlovákiai vagy szerbiai többség nyomására!)

Régebbi és újabb (politikai) tézisek és közlemények – párhovatartozástól függetlenül, bevallottan – az „anyaország” és a „határon túli magyar kisebbségek” logikáját követik. Ez pragmatikusan nem kifogásolható – bár kultúrájában gondolkodva alighanem korrekcióra szorul. És végre ideje volna a nemzet-tudat-karbantartásban ennek is igazi súlyt adni. Irodalom, színház, képzőművészet nem egy (a két világháború közötti vagy háború utáni és mai) jelensége meggondolásra készíthetné a tézisek megfogalmazóit, gyakorló politikusokat és művelődéspolitikusokat. De legalább a kézikönyvek, antológiák készítőit. (Ebben is van, szerencsére, előrelépés; annál inkább feltűnik, ha egy „Írószemmel 1996” című gyűjtemény eleve nem öleli fel az erdélyieket, felvidékieket, vajdaságiakat, kárpátaljaiakat – csak ha már átköltöztek, a határokon belültre...)

A korrekció persze ránk is, a határon túl (innen) élőkre, kellene hogy vonatkozzék. Önkorrekcióra gondolok elsősorban. Hogy ne mindig csak másban keressük a hibát, és mástól kérjük számon saját gyengeségeinket. Ne csak kérni akarjunk. Próbáljunk adni is. Utóvégre nem mindenben vagyunk olyan szegények, amint hírlik rólunk. És akkor változhatna a „kinti” magyarokról a magyarországi többségben kialakult kép. (Jeszzenszky Géza nyilatkozta 1996 nyarán, hogy „mennyire megroppant a magyar szolidaritás”.) Bizonyosan hasznára volna ez a nemzettudatnak, a „karbantartásnak”.

Egy kis önvizsgálat, tisztelt nemzet- és nemzetrésztársak, Adyval, József Attilával, Bibó Istvánnal... Sírás és panaszkodás után így jöhet meg (vissza) a hit, a bizalom.

És a nemzeti önbizalom, aminek annyira híjával vagyunk!

Epilógus, 1997 márciusában

A kézirat első változatának megszületése és a reálisan várható megjelenés közt eltelt hónapok mintha e gondolatok időszerűségét húznák alá. Az 1996 novemberi romániai választások pozitív eredménye, az RMDSZ bekerülése a hatalomba nyilvánvalóan növeli az erdélyi magyar felelősséget – talán a lehetőségeket is. A „ne csak kérni akarjunk” most új tartalmat kaphat, hosszabb távon. Bízunk benne, hogy így lesz. Ami pedig a mi dolgunkat, írástudókéét illeti, ebben nem is olyan nagyon kell újragondolni a tennivalókat. „Csak” határozottan gyakorolni kellene – sírás és panaszkodás helyett – a „közös ihletből” következő jogokat és kötelezéseket, még ha ezt nem írja is elő (vagy nem így írja elő) az országhatárok szerint érvényes egyik vagy másik alkotmány.